

КЛАСІЧНАЯ ДЫЯЛЕКТЫКА І ЯЕ ЗНАЧЭННЕ Ў КАНТЭКСЦЕ ВЫВУЧЭННЯ СУЧАСНЫХ КУЛЬТУРНЫХ ПРАЦЭСАЎ

А. І. Бабко,

*дацэнт кафедры філасофіі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры
і мастацтваў, кандыдат філасофскіх навук, дацэнт*

Найбольш распрацаваную, сапраўды класічную форму дыялектычнай метадалогія атрымала ў творчасці Г. В. Ф. Гегеля. Гегелеўская спекулятыўная дыялектыка – гэта надзвычай змястоўны і глыбокі гістарычна-філасофскі феномен, які істотна паўплываў на духоўнае развіццё чалавецтва і не страціў сваёй актуальнасці сёння, напачатку XXI ст. Значнае месца належыць яму і ў метадалагічным падмурку філасофскага аналізу складаных культурных працэсаў у сучасных умовах.

Дыялектыцы Гегеля прысвечана вялікая колькасць навуковых прац, яна дэтальна прааналізавана і апісана ў філасофскай літаратуры. У самым агульным плане гегелеўская спекулятыўная дыялектычная метадалогія характарызуецца скіраванасцю на той грунтоўны аспект рэчаіснасці, які можна акрэсліць з дапамогай такіх катэгорый, як «раздваенне адзінага», «нераздзельная супрацьлегласць» і г.д. Калі на першапачатковым узроўні лагічнай сферы чалавечага пазнання дамінуе момант тоеснасці, адзінства (і таму гэты ўзровень грунтуецца на прынцыпах арыстоцэлеўскай логікі), то на другім – дыялектычным – з усёй магчымай вастрынёй выяўляюцца ўзаемаадштурхоўванне, узаемаадмаўленне супрацьлеглых пачаткаў. У выніку мысленне сутыкаецца з грунтоўнымі цяжкасцямі, супярэчнасцямі, антыноміямі (гісторыя філасофіі і логікі спарадзіла шмат тэрмінаў, у якіх фіксуецца адметнасць дыялектычнага этапу пазнавальнай дзейнасці). На спекулятыўным лагічным узроўні супярэчнасць вырашаецца праз працэс, рух, развіццё. Супрацьлеглыя пачаткі ператвараюцца ў ідэальныя моманты якасна новага дынамічнага ўтварэння (іх нельга распазнаць у гэтай новай якасці як такія, і тым не менш яны прысутныя ў ёй). Варта адзначыць, што на ўзроўні духоўнага згаданая ідэальнасць трансфармуецца, дапаўняецца адноснай самастойнасцю адмысловага, якое выступае менавіта як індывідуальнае ўвасабленне цэлага.

Дадзеная тэарэтычная схема, у выніку ўжывання якой пэўная рэчаісная сфера спасцігаецца праз разгорнутую, развітую татальнасць вызначэнняў, можа быць эфектыўна ўжыта пры вырашэнні найбольш актуальных і важных пытанняў, што дыскутуюцца сёння ў абсягу філасофіі культуры. Да іх належыць, безумоўна, і пытанне пра суадносіны ўніверсальнага і адметнага ў разгортванні культурных працэсаў. Глобалізацыя з яе відавочнай скіраванасцю да ўніфікацыі, стандартызацыі, універсалізацыі ва ўсіх сферах чалавечага жыцця выклікае трывогу за лёс адметнага, адмысловага – за будучыню нацыянальных культурных традыцый.

На першы погляд, гегелеўская дыялектычная метадалогія і развітая на яе аснове філасофская сістэма, якая выразна прызнае вяршэнства ўсеагульнага, універсальнага, агульначалавечага пачатку ў гісторыі чалавецтва (гэта значыць і ў яго культуратворчасці), можа толькі ўмацаваць згаданую трывогу і ніяк не здольная паслужыць у якасці падставы для распрацоўкі стратэгіі, што маюць на мэце захаванне і развіццё нацыянальных культур у віры спароджаных глабалізацыяй небяспек. Дадзенае ўражанне з'яўляецца, аднак, памылковым, бо Гегель ні ў якім разе не ігнаруе момант адметнасці, асаблівасці, індывідуальнасці. Духоўнае, як указвае філосаф, увогуле не можа быць здзейснена без і па-за адмысловым, індывідуальным пачаткам (хоць сусветны дух і дамінуе ў канчатковым выніку над ім – дазваляючы яму быць самім сабой і выкарыстоўваючы гэтую яго самастойнасць). Адметнае, на думку Гегеля, звязана са здзяйсненнем, з рэальнасцю ўсеагульнага, абсалютнага, агульначалавечага, і ў гэтым плане яго філасофія не можа быць падставай для песімістычнага бяздзеяння ў тым, што датычыць захавання нацыянальнай культуры ва ўмовах разгортвання глабалізацыйных працэсаў. Хутчэй наадварот, бо паводле дыялектычна-спекулятыўнага пункту гледжання кожная з культур павінна разглядацца як своеасаблівае, непаўторнае і таму ў найвышэйшай ступені каштоўнае ўвасабленне субстанцыяльнага пачатку.

Да ідэнтычных вынікаў прыводзіць і здзейснены на аснове класічнай дыялектычнай метадалогіі аналіз пытання пра месца чалавека ў культуры, пра суадносіны індывідуальнай і грамадскай культуратворчасці. У філасофскай літаратуры на адрас Гегеля нярэдка гучаў папрок у ігнараванні ці недаацэнцы чалавечай індывідуальнасці [3, с. 758; 4, с. 221–223]. На самай справе, аднак, філосаф бачыць у асабовым, індывідуальным, у яго свабодзе,

самастойнасці, у яго максімальным самаразвіцці сапраўдны прынцып сучаснай дзяржавы (а таму і сучаснага грамадства, сучаснай культуры) [2, с. 286]. У духоўнай сферы і не можа быць інакш праз яе жывы, рухомы, дынамічны характар. Асновай яе руху, яе самаразвіцця з'яўляецца здольнасць усталяваць і вытрымаць у самой сабе абсалютную супрацьлегласць. Таму і агульначалавечае, і асабовае павінны ў рамках гэтага цэласнага працэсу з максімальнай паўнатай разгарнуць свае ўнутраныя патэнцыі, прайсці праз ступень абсалютнага ўзаемаадштурхоўвання, узаемаадмаўлення, каб прыйсці ў выніку да канкрэтнага сінтэзу, які здзяйсняецца, паводле Гегеля, на грунце агульначалавечага пачатку, але ў самастойным (у рэалізацыі сваіх асабовых інтарэсаў) індывідзе.

Узровень згаданага сінтэзу якраз і дасягаецца, на думку філосафа, у мадэрнавым грамадстве. Гегель зусім не ідэалізуе, аднак, сучасны грамадскі лад і культуру. Даючы поўную прастору для разгортвання асабовай партыкулярнасці, сучаснасць спараджае праявітую, «негераічную» сацыяльную рэчаіснасць, у якой індывід не можа выступаць як самастойны, татальны і адначасова індывідуальна жывы вобраз цэлага [7, с. 192–194]. Дасягаючы максімальнай партыкулярнай самастойнасці, чалавек губляе разам з тым здольнасць арганічна ўвасобіць у сваім жыцці ўсеагульныя прынцыпы і інтарэсы (што мела месца ў «эпоху герояў», калі дзяржава, сям'я, права, рэлігія былі грунтоўнымі мэтамі індывідуальнасці і яна была індывідуальнасцю толькі дзякуючы гэтым мэтам) [1, с. 211].

Гегелеўская тэза, згодна з якой сучаснасць з неабходнасцю мае праявіны характар, міжволі выклікае ўнутраную нязгоду, жаданне прарэчыць, знайсці важкія, пераканаўчыя контраргументы. Яна можа быць абвергнута, аднак, толькі праз поўнае і гарманічнае ўвасабленне ў сваім жыцці агульначалавечага пачатку. У гэтым плане дыялектычная філасофія Гегеля правакуе, кліча да гераічных учынкаў, да здзяйснення высокага духоўнага ідэалу, што мае надзвычай важнае значэнне ў праявіным і прагматычным (філосаф, на жаль, зусім не памыляецца ў сваіх ацэнках) сучасным свеце.

Эфектыўнай і плённай гегелеўская дыялектыка з'яўляецца і ў кантэксце тэарэтычнага аналізу праблематыкі, звязанай з супрацьстаяннем культурнага ўніверсалізму і культурнага рэлятывізму. З аднаго боку, спекулятыўная метадалогія вялікага

нямецкага філосафа нацэльвае на пошукі сінтэзу згаданых падыходаў да культурных з’яў, а з іншага – дзякуючы яе ўжыванню ў сваёй сістэме Гегель указаў фактычна пэўны шлях, на якім такі сінтэз можа быць здзейснены (на матэрыяле ўзаемадачыненьняў філасофскага дагматызму і скептыцызму). Ужо ў адносна ранніх творах ён імкнуўся даказаць, што сапраўдная філасофія не з’яўляецца ні дагматызмам, ні скептыцызмам, а выступае як іх адзінства [6, с. 295–296]. Такім чынам, скептычны момант разглядаецца ім як неад’емны ў філасофскім мысленні (Гегель атаясамлівае пераўтвараны, трансфармаваны ва ўлонні філасофскай навукі скептыцызм якраз з дыялектычным узроўнем лагічнага, пра які гаворка ішла вышэй). У сувязі з гэтым сапраўдная, навуковая філасофія набывае імунітэт, развітую сістэму абароны супраць пагроз і небяспек, крыніцай якіх з’яўляецца скептычная тэорыя пазнання. Дадзены аспект гегелеўскай творчасці быў дэтальна прааналізаваны М. Н. Форстэрам, які рашуча выступіў супраць шырока распаўсюджанага меркавання, згодна з якім філасофія Ге-геля ўяўляе друзлую і слабую ў эпістэмалагічным плане метафізічную пабудову [5, с. 2–4, 95–180]. Відавочна, што стратэгія, распрацаваная вялікім дыялектыкам у дачыненьні да скептычнай традыцыі, можа паслужыць як своеасаблівае мадэль для распрацоўкі дзейснай праграмы абыходжання з культурным рэлятывізмам, у рамках якой ён мусіць быць інкарпараваны ў мета-далогію тэарэтычнага аналізу культурных з’яў і працэсаў як яе трансфармаваны, пераўтвараны і неад’емны момант.

Такім чынам, класічная дыялектыка зусім не вычарпала свой творчы патэнцыял. Яна можа і павінна актыўна ўжывацца ў працэсе філасофскіх даследаванняў самай рознай праблематыкі, у тым ліку і праблем, звязаных з разгортваннем культурных працэсаў у сучасных умовах – праблем у найвышэйшай ступені складаных і актуальных.

1. Гегель, Г. В. Ф. Философия истории / Г. В. Ф. Гегель // Сочинения / Г. В. Ф. Гегель. – М. ; Л. : Соцэкгиз, 1935. – Т. 8. – 470 с.

2. Гегель, Г. В. Ф. Философия права / Г. В. Ф. Гегель. – М. : Мысль, 1990. – 524 с.

3. Рассел, Б. История западной философии / Б. Рассел. – М. : Изд-во иностр. лит., 1959. – 935 с.

4. Швейцер, А. Культура и этика / А. Швейцер. – М. : Прогресс, 1973. – 343 с.

5. *Forster, M. N.* Hegel and Skepticism / M. N. Forster. – Cambridge ; London : Harvard Univ. Press, 1989. – 256 p.

6. *Hegel, G. W. F.* Verhältnis des Skeptizismus zur Philosophie, Darstellung seiner verschiedenen Modifikationen und Vergleichung des neuesten mit dem alten / G. W. F. Hegel // Jenaer Schriften. – Berlin : Akad. Verl., 1972. – S. 238–336.

7. *Hegel, G. W. F.* Ästhetik : in 2 Bd. / G. W. F. Hegel. – 3. Aufl. – Bd. 1. – Berlin ; Weimar : Aufbau-Verl., 1976. – 591 S.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ